

О.Л.ЛЕВІН, Ю.В.БЕРЕСТЕНЬ

УДК 94(477.63) «1905/1907»

МЕНОНІТСЬКІ КОЛОНІЇ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПІДНЕСЕННЯ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (СІЧЕНЬ - ГРУДЕНЬ 1905 Р.)

В статті висвітлено окремі аспекти суспільно-політичного життя представників менонітської спільноти в період піднесення першої російської революції (січень-грудень 1905 р).

Ключові слова: менонітські колонії, Південь України, суспільно-політичне життя, революція 1905-1907 рр.

В статье освещены отдельные аспекты общественно-политической жизни представителей менонитского сообщества в период подъема первой русской революции (январь – декабрь 1905 г.)

Ключевые слова: менонитские колонии, Юг Украины, общественно-политическая жизнь, революция 1905-1907 гг.

In the article the separate aspects of social and political life of representatives of mennonite association are lighted up in the period of getting up of the first Russian revolution (January is December, 1905)

Keywords: Mennonites colonies, South of Ukraine, social and political life, revolution 1905-1907

На сучасному етапі розвитку історичної науки спостерігається значне поживлення вітчизняного та закордонного історіографічного процесу в царині дослідження минулого менонітських колоній Півдня України. Попри його вагомий інтелектуально-концептуальні та аналітичні здобутки, окремі проблеми суспільно-політичного поступу менонітської спільноти початку ХХ століття не набули докладного та всебічного висвітлення в чисельних розвідках вітчизняних та закордонних науковців, присвячених історії спільноти. Так, в працях А. Айсфельда, О.Логінової, О.Безносова, І. Толстих, С.Баах, Ремпеля, Н. Крекера, Г. Герца, Д. Брандеса розглядаються тільки окремі аспекти організації суспільно-політичного й етноконфесійного життя населення менонітських колоній в роки

першої російської революції 1905-1907 рр. [1; 17; 18; 3; 4; 5; 33; 31; 29; 28].

У сучасній вітчизняній історіографії поширена думка про певну декларативну аполітичність німецькомовної спільноти, її підкреслено нейтральне ставлення до розвитку політичних процесів в країні та південноукраїнському регіоні, зокрема [22, с. 34-35]. Проте, ця теза мало корегується з наявним фактографічним матеріалом періоду першої російської революції, політичною позицією самих колоністів, яка зайшла відображення на шпальтах німецькомовних періодичних видань та сторінках історичних джерел.

Наразі, попри наявні поодинокі спроби наукової фіксації окремих фактів та історичних сюжетів, пов'язаних з її причинами, загальним перебігом та

наслідками революції 1905-1907 рр., на сьогоднішній день, відсутні наукові розвідки, в яких комплексно б досліджувались проблеми суспільно-політичного життя менонітських громад в період піднесення першої російської революції – січень-грудень 1905 р. Як свідчить аналіз сучасного історіографічного корпусу, поза фокусом дослідницької уваги науковців лишилися проблеми артикуляції та трансформації національних потреб та суспільно-політичних, соціально-економічних інтересів у гасла й формули політичних вимог менонітської спільноти до російського царату, її ставлення до розгортання революційного процесу, форм та методів політичної боротьби.

Мета даної статті полягає в дослідженні характерних рис та особливостей суспільно-політичного життя менонітських колоній в період підйому революційної боротьби (січень-грудень 1905 року).

Наявний джерельний масив, дає можливість не тільки відтворити загальну хронологію та особливості історичного перебігу подій 1905 рр. в південноукраїнських колоніях менонітів, але й дослідити процес формування менонітською інтелігенцією власної політичної позиції, проаналізувати загальну кореляцію політичного курсу менонітської спільноти у відповідності до зміни динаміки суспільної та соціально-економічної ситуації в країні.

Напередодні першої російської революції у менонітських колоніях Російської імперії проживало близько 66 564 особи, з них в Таврійській губернії – 25508, в Катеринославській – 23922, Херсонській – 5386, Самарській – 4616 [2, с. 93-96; 23, с. 11-12; 10], . На теренах Катеринославської губернії була розташована 51, Таврійської – 57, Херсонської – 16 колоній менонітів, не враховуючи значну кількість приватних економій, дрібних хуторів та господарств, які були створені представниками спільноти на орендованих у місцевих землевласників землях [2, с. 93-96]. На початку ХХ століття

колоністи, в силу цілої низки історичних обставин та специфічних чинників соціально-економічного поступу, зайняли провідні позиції в господарчій системі регіону, перетворившись на потужного суб'єкта економічних та поземельних відносин, який успішно конкурував з місцевими землевласниками та підприємцями [23, с. 16-17].

Мешканці менонітських колоній належали до однієї з найбільш заможної та успішної верстви сільськогосподарського населення Півдня України, яка була достатньо забезпечена необхідними земельними ресурсами, стабільно демонструвала високий рівень організації та продуктивності сільськогосподарського виробництва. Так, на один двір пересічного колоніста, який мешкав на теренах Катеринославської губернії, приходилось 27, 5 дес. землі, тоді як на двір пересічного українського селянина – лише 6,2 дес. [19, с. 42; 15, с. 71-74]. Аналогічно виглядала ситуація з землеволодінням менонітів в різних повітах Таврійської та Херсонської губерній [14, с. 223-227]. На початку століття менонітами був накопичений значний досвід позитивного вирішення проблеми аграрного перенаселення колоній, який полягав у масовому переселенні на придбані громадою землі малоземельного та безземельного населення. Така система громадського кредитування сільської бідноти колоній сприяла суттєвому зниженню рівня соціальної напруги в південноукраїнських громадах.

У досліджуваний період окремі колонії почали поступово трансформуватись в економічно потужні регіональні індустріальні центри з розвиненою виробничою інфраструктурою: машинобудівними заводами, фабриками, борошномельними, переробними та цегляними підприємствами, пристанями, торгівельними закладами, складами, тощо. Так, наприклад, тільки на теренах хортицьких колоній на передодні революції нараховувалось 13 машинобудівних заводів [6, с. 81-84].

Динамічні зрушення, які відбулися на межі століть в господарській системі менонітських колоній та призвели до створення розвиненої індустріальної бази, наклали відбиток і на соціальну структуру колоній. Так, на початку ХХ століття в менонітських громадах спостерігався інтенсивний процес формування власної бізнес-еліти, значна частина представників якої належала до вищих прошарків місцевої буржуазії та мала визначальний вплив на суспільний та господарчий поступ регіону. Свідченням цього була успішна соціальна інтеграція представників менонітської еліти до різноманітних органів місцевої адміністрації та самоуправління. Так, наприклад, в 1902 році членом міської управи Катеринослава було обрано І. Езау, який в 1905 році обійняв посаду міського голови міста [4; 5; с. 24]. На посаді гласного Катеринославської повітової земської управи працював Г. А. Бергман – менонітський землевласник, майбутній депутат III Державної думи [4].

Інтенсивний процес господарської трансформації економічної інфраструктури колоній, викликаний динамічними розвитком капіталістичних відносин в регіоні, зумовив значні зрушення в загальній структурі зайнятості населення колоній. В колоніях Хортиці та Молочної на початку ХХ століття, крім власне менонітів – корінних мешканців громад, проживала й значна кількість представників промислового та сільськогосподарського пролетаріату не менонітського походження, які працювали на місцевих фабриках, заводах, майстернях, в чисельних господарствах та економіях колоністів. Так, наприклад, тільки на фабриках та заводах колонії Гальбштадт – волосного центру молочанських колоній, напередодні революції було зайнято понад 500 робітників.

Окремі менонітські аграрно-промислові центри, як Хортиця, Шенвізе, Ейнлаге, Мунтау, Гальбштадт почали динамічно втрачати своє гомогенне моноетнічне обличчя, перетворюючись в полінаціональні

поселення зі строкатим поліконфесійним складом населення. Промисловий та сільськогосподарський пролетаріат, який постійно проживав в менонітських громадах, став своєрідним політичним та суспільним каталізатором революційних процесів в колоніях, захопивши у вир політичної боротьби традиційно аполітичне та консервативно налаштоване населення колоній [16, с. 658].

Під впливом зростаючої ринкової кон'юнктури, набувають відносно широкого розмаху міграції менонітського населення з материнських та дочірніх колоній до південноукраїнських губернських та повітових міст: Катеринослава, Олександрівська, Бердянська, Мелітополя, Нікополя, Павлограда, Бахмута, Сімферополя. Міста приваблювали представників колоністської бізнес-еліти набагато більшими ніж в колоніях, господарчими перспективами та економічними можливостями реалізації власного підприємницького потенціалу. На початку століття в містах Південної України спостерігається процес формування невеликих громад менонітів, які об'єднуються навколо традиційних центрів суспільного життя спільноти – церкви або молитовного будинку. Так, тільки за 10 років з 1889-1899 кількість менонітського населення міста Катеринослава збільшилась втричі: з 50 до 158 осіб, демонструючи і в подальші роки стабільну тенденцію до зростання [32, S.40]. Загальна чисельність міського менонітського населення південноукраїнських міст інтенсивно поповнюється в цей час й за рахунок маятникової міграції, ядро якої становили меноніти-студенти та учні місцевих гімназій, реальних та комерційних училищ. Так, за даними німецькомовної газети «Botschafter» в місті Катеринославі в 1905-1906 навчальному році тільки в одному комерційному училищі здобувало середню освіту 20 учнів-менонітів [26].

Період зламу століть був часом початку формування модерної менонітської

спільноти, яка починає зазнавати певної соціокультурної трансформації, активно інтегруючись до різних сфер господарчо-економічного, адміністративного та політичного життя південноукраїнського регіону. Посідаючи одне із провідних місць в соціальній системі та займаючи потужні позиції в економічному житті Півдня України, мешканці менонітських колоній, разом з тим, ставали об'єктом систематичних утисків на національно-конфесійному ґрунті з боку російського самодержавства, відчуваючи постійний етноконфесійний дискомфорт. Особливість русифікаторської політики царату в даний період полягала у всебічному обмеженні вжитку німецької мови в місцевому адміністративному діловодстві й судочинстві, в закладах початкової та середньої освіти, а подекуди, й в релігійному житті колоній менонітів. Одночасно, самодержавством були створені суттєві законодавчі перепони, що унеможливили активний прозелітизм церковних громад колоністів серед місцевого населення Півдня України [7, с. 71-77; 18, с. 90-93]. У цілому лояльно налаштоване по відношенню до російського царату населення менонітських громад Півдня України, почало усвідомлювати необхідність політичного відстоювання власних національних прав, доцільність ведення легальної боротьби за збереження німецької мови, самобутньої культурної спадщини та власних етноконфесійних традицій.

За свідченнями сучасників, на суспільно-політичну ситуацію в менонітських громадах в 1904-1905 роках значною мірою вплинули події російсько-японської війни, які наочно продемонстрували колоністському загалу необхідність невідкладного реформування адміністративної та соціально-економічної системи імперії. Під час війни частина менонітів служила санітарами-добровольцями у фронтових лазаретах та шпиталях, де мала змогу на власному досвіді переконатися у відсталості російської

адміністративної та військової машини, нагальній доцільності практичної реалізації широкомасштабних адміністративно-правових перетворень [25, с. 86]. Військовий конфлікт підготував громадську думку колоній до критичного сприйняття російських суспільно-політичних реалій та практичного усвідомлення необхідності їх системного реформування.

Рівень та ступінь участі менонітів в революційних процесах першої російської революції 1905-1907 рр., визначався здебільшого суб'єктивними чинниками: географічною близькістю колоній до центрів революційного руху – промислових губернських і повітових міст, соціальним статусом самих мешканців колоній. Так, фактично, першими з представників менонітської спільноти, хто стикнувся з масовим робітничим революційним рухом, були колоністські підприємці, заводчики та фабриканти.

Вже на початку весни 1905 року на підприємствах, які належали менонітам, почали відбуватись масові страйки, на яких висувались спочатку суто економічні вимоги: покращення умов праці, скасування системи штрафів, підвищення розцінок за вироблену продукцію, збільшення загального рівня заробітної платні. Фактично, дана економічна ситуація віддзеркалювала традиційні для будь-якого індустріального суспільства економічні суперечності між «працею» та «капіталом», які в той час надзвичайно загострились через економічну кризу викликану війною. Так, значною подією в Гальбштадті став страйк 200 робітників чавуноливарного заводу Франца та Шредера, який розпочався 12 березня 1905 року [16, с. 658]. Страйкуючі робітники вимагали від підприємців скорочення загальної тривалості робочого дня до 9 годин, підвищення заробітної платні на 30 відсотків, надання безкоштовної медичної допомоги робітникам та їх родинам, а також звільнення особливо ненависних майстрів. 17 березня адміністрація змушена була піти на поступки [16, с. 568]. Натхнені перемогою

ливарників 19 березня застрайкували робітники парового млина, вимагаючи підвищення заробітної платні. Організатором страйків була соціал-демократична група, члени якої брали участь в розробці вимог робітників, поширюючи серед них революційні прокламації. За допомоги соціал-демократів на заводі Франца та Шредера було створено профспілку металістів. Локальні успіхи працівників заводу Франца та Шредера сприяли поширенню робітничого руху на інші виробничі підприємства колоністів, в тому числі і в інших поселенських комплексах менонітів [16, с. 568].

За даними менонітського історика Н. Крекера аналогічні процеси відбувались і в хортицьких поселеннях. Так, поблизу заводу Коопа зібралась значна юрба маніфестантів та страйкарів, проте власнику заводу - Петеру Коопу вдалося її вгамувати тільки після того, як він власноруч дістав зі свого гаманця 300 карбованців, які були розділені між людьми [31, S. 217]. Менонітська промислово-фінансова еліта, як свідчить хід подій, виявилась цілком не готовою до страйкової активності робітників, і врешті-решт змушена була піти на тимчасові економічні поступки.

В умовах піднесення революційної боротьби найбільш активним соціальним прошарком населення менонітських громад була місцева інтелігенція, яка складалась здебільшого з учителів початкових та середніх навчальних закладів, лідерів релігійних громад, видавців та редакторів місцевих періодичних видань, які в силу своїх професійних обов'язків, змушені були оперативно реагувати на всі політичні події з метою артикуляції спільної політичної позиції спільноти. В даний період головними політичними репрезентантами суспільно-політичних інтересів менонітської спільноти були Д. Епп, А. Крекер, І. Езау, І. Тіссен, Г. А. Бергман, Г. Гезе, І. Шпіндлер та інші.

Як впливає з історичних джерел, впродовж першої фази революції (січень-жовтень 1905 року) меноніти виступали

здебільшого в ролі пасивних спостерігачів, які доволі ретельно та прискіпливо відстежували інтенсивну динаміку розгортання політичного процесу на південноукраїнських теренах, зберігаючи при цьому підкреслене нейтральне ставлення до російського самодержавства й відповідних державницьких установ. Лояльна позиція політичного нейтралітету, якої здебільшого дотримувалася основна маса населення менонітських колоній, була зумовлена специфічною соціокультурною традицією спільноти, що ригористично засуджувала будь-які активні соціальні виступи та насильницькі форми протесту, суворо вимагаючи від колоністів розважливого та поміркованого ставлення до поточних політичних проблем.

На тлі зростаючої динаміки революційних виступів, економічних та політичних страйків, демонстрацій, маніфестацій загальна суспільна ситуація в менонітських колоніях січні-травні 1905 року була відносно стабільною, що було наслідком, в першу чергу, відсутності сприятливого соціально-економічного ґрунту для інтенсивного розгортання місцевого колоністського протестарного революційного руху «знизу», оскільки він знаходився на ембріональній стадії організаційного становлення. Відзначимо, що на даному етапі розгортання революції виступи робітників та селян не становили безпосередньої серйозної небезпеки для мешканців колоній, зайнятих здебільшого в аграрній сфері економіки регіону.

Проте, вже влітку 1905 року загальна хвиля політичних протестів, демонстрацій, страйків та виступів перекинулась з повітових та губернських міст Півдня України до сільської місцевості, висунувши радикальні економічні вимоги: зниження орендних цін на землю, додаткового наділення селян землею. Як свідчить аналіз колоністської преси, в даний період в менонітських громадах, різко загострилась загальна криміногенна ситуація. Раптовий спалах кримінального насильства був

спровокований бурхливим піднесенням революційних процесів в південноукраїнських губерніях та повітах, чисельними виступами місцевого селянства, загальним зростанням політичної та терористичної активності різноманітних ліворадикальних груп, зокрема, есерів та анархістів. Так, у середині 1905 р. анархісти Катеринослава заявили про себе "гучним" вбивством тимчасового генерал-губернатора Желтоновського, яке дало старт кампанії "економічного" терору – метання бомби у директора машинобудівного заводу, поширенням листівок із закликами до "масового робочого терору" [20]. Жертвами розгулу кримінальної стихії в менонітських громадах стали здебільшого представники заможних верств. Так, було організовано грабінницький напад на П. Петерса (колонія Шенеберг), одночасно невідомими злочинцями було пограбовано контору заводу підприємців Леппа та Вальманна (колонія Шенвізе) [31, S. 217].

Менонітські періодичні видання впродовж всього періоду першої російської революції 1905-1907 років систематично наводили на своїх шпальтах чисельні випадки кримінальних нальотів, ексів, пограбувань, вимагань та вбивств колоністів. Так, наприклад, в ніч з 5 на 6 серпня 1906 року з метою пограбування було вбито Г. Нібура – власника Торгового Дому "Г. А. Нібур і К^о". Під час нападу на Г. Нібура грабінниками вдалося вкрасти 800 руб. [6, с. 81-84]. В квітні 1906 року в ніч з 19 на 20 квітня бандити здійснили напад на колоніста Грунау, який мешкав у власному домі в колонії Розенталь (Хортиця). Погрожуючи револьвером, злочинці забрали в нього майна загальною вартістю 8 карб. Наступного дня було організовано розбійницький напад на будинок колоніста Іогана Мартенса (Розенталь). Під час грабунку виникла бійка між сином Мартенса та нальотчиками, які використали вогнепальну зброю.

В липні 1905 року окремі заможні колоністи, які проживали в колонії

Гальбштадт, отримали від представників «Кримського бойового комітету» листи з погрозами на їх адресу та вимогами негайної виплати грошової контрибуції [30, S. 265].

Подібні кримінальні акції та інспіровані анархістськими групами «екси» посилювали в колоніях загальну атмосферу невпевненості, страху перед революційною стихією, яка набирала потужних обертів. Відчуваючи власну безсилість перед спалахом революційного насильства та неспроможність місцевих органів влади втілити на практиці ефективну систему захисту життя та майна колоністів, місцеве населення починає самотужки вирішувати дану проблему шляхом масової купівлі зброї. Остання обставина згодом викликала гучну критику лідерів місцевих релігійних громад, які рішуче виступили проти такої практики самозахисту, оскільки вона суперечила релігійним постулатам менонітського віровчення [8, с. 181].

Піднесення революційної боротьби в південноукраїнському регіоні в свою чергу стимулювало зростання ксенофобських настроїв та загострення національних протиріч між представниками різних етносів та етнічних груп, які проживали на даних теренах. Так, за свідченнями старожилів хортицьких колоній, окремі меноніти боялися їздити повз сусідні українські села, оскільки їх мешканці часто кидали в подорожніх каміння [31, S. 217]. Очевидно, в такій формі селянське населення висловлювали свій протест проти економічного та земельного тиску, який вони відчували з боку більш заможних та економічно успішних колоністів.

В умовах різкого загострення соціально-економічних суперечностей, підвищення рівня соціальної напруги в російському суспільстві, царським урядом був проголошений Маніфест від 17 жовтня 1905 року, який визначив новий вектор політичного життя країни, надавши нового імпульсу політичним процесам, які відбувались на Півдні України і в

менонітських колоніях Півдня України зокрема.

Восени 1905 року групою представників менонітської інтелігенції був розроблений проект політичної платформи [9, Арк. 1-2]. Він був покликаний скоординувати, максимально узгодити та системно опрацювати спільну позицію представників менонітських громад з найактуальніших проблем політичного та соціально-економічного устрою Російської імперії під час перманентного громадянського соціального конфлікту. Зміст політичної платформи віддзеркалював суспільно-політичні уявлення населення колоній щодо перспектив державного будівництва, розвитку соціальної та економічної моделі держави, особливостей її національної, релігійної та освітнянської політики [9, Арк. 1-2]. В умовах швидкого наростання політичної та соціальної анархії, яка несла небезпеку руйнації засадничих принципів організації соціально-економічного життя колоній, меноніти вбачали саме в цараті ту політичну силу, котра була здатна надати державні гарантії забезпечення захисту їх майнових, господарсько-економічних та соціальних інтересів. Фактично, конституційна монархія була політичним ідеалом менонітів, які розглядали її як джерело власного економічного добробуту, станового порядку та громадянського миру.

В своїй програмі меноніти продемонстрували широкому загалу консенсусне розуміння актуальних проблем вітчизняного політичного процесу, яке базувалось на співпраці та досягненні відповідного компромісу між антагоністичними політичними силами та векторами.

Аналіз положень політичної платформи, дає змогу не тільки ретельно дослідити головні етапи та специфічні особливості процесу формування політичної позиції колоністів, але й визначити її стрижневі ідеологічні принципи, ціннісні засади, домінуючі політичні риси й орієнтири. Як впливає з джерел, меноніти позиціонували

себе в даний період піднесення революційної боротьби як помірковано-ліберальних прибічників конституційного самодержавного ладу, яких цілком задовольняли декларативно проголошені маніфестом політичні свободи. В своїй політичній програмі меноніти однозначно висловили однозначну підтримку «твердому, непідкупному та людинолюбивому уряду, який функціонує за призначенням Государя, під контролем Його Величності та народного представництва» [9, Арк. 1].

Колоністи, які в своїх громадах сповідували абсолютну рівність всіх вірних, виходячи з положень програми, виступали прибічниками всезагального виборчого права, яке за їх визначенням, не повинно було поширюватись тільки на осіб, які не відповідали високим морально-етичним критеріям громадянина: державних злочинців, людей, які зловживали алкоголем, волоцюг, душевно хворих, представників ганебних професій, власників кабаків та інших аморальних закладів [9, Арк. 1].

Докладний аналіз політичної програми менонітів, свідчить про те, що колоністи розглядали себе як переконаних прибічників територіальної неділимості та цілісності Російської імперії. Такі політичні погляди, на нашу думку, були зумовлені власним історичним досвідом менонітської спільноти та визначальним внеском російського царату в процес формування соціально-економічного та станового обличчя спільноти на південноукраїнських теренах з яким останні пов'язували свої політичні та економічні сподівання.

Разом з тим, меноніти досить послідовно наполягали на створенні розлогих законодавчих умов для повноцінного розвитку національних меншин, які компактно проживали на теренах імперії. Автори політичної платформи наголошували на доцільності паралельного використання в офіційному діловодстві адміністративної, судової та освітньої системи крім російської, мов національних меншин [9, Арк. 1]. Ліберальна позиція колоністів в

національному питанні була продиктована етноконфесійними запитами та потребами спільноти, чільники якої досить негативно ставились до русифікаторської політики царату, особливо у мовній царині.

Надзвичайно цікавим для нас є бачення лідерами менонітських громад суспільно-політичних, господарських та адміністративних проблем й перспектив організації місцевого самоврядування. Меноніти, як представники сільськогосподарського населення імперії, активно засуджували та відкидали діючу систему селянського самоуправління, розглядаючи її як адміністративно неефективну, патримоніальну та станово-камеральну, яка всебічно не захищала реальних інтересів місцевого селянства [9, Арк. 1]. Лідери менонітських громад вважали за необхідне терміново скасувати цілу низку феодальних пережитків, які продовжували функціонувати в системі місцевого самоуправління: інститут земських начальників, особливий селянський суд, які де-факто гальмували соціально-економічний поступ сільськогосподарського населення [9, Арк. 1].

Значні за масштабами реформаційних перетворень на думку представників менонітської інтелігенції та соціальної верхівки колоній вимагала й судова система. Виходячи з аналізу проекту політичної платформи, меноніти всебічно обґрунтовували ідею незалежності та незмінності суддів, та цілком схвально ставились до подальшого розвитку інституту присяжних засідателів, який продемонстрував на практиці свою високу ефективність [9, Арк. 1]. Особливий наголос в своїй політичній програмі лідери менонітських громад зробили на необхідності скасування смертної кари, яка не була суголосна їх морально-етичним імперативам, суперечила етноконфесійним традиціям та релігійним постулатам [9, Арк. 1зв.].

Докладний аналіз тексту політичної програми 1905 року, дає підстави

стверджувати, що колоністів цікавили й проблеми забезпечення обороноздатності країни, що є прямим свідченням їх патріотичної громадянської позиції, яка відкидає чисельні звинувачення в германофільських настроях та симпатіях. Так, в пункті 7 програми, представники політичної еліти менонітських колоній, наполягали на необхідності мати сильну державну обороноздатність, підкреслюючи при цьому, виключення війни та насильства в якості інструментів ведення міждержавного діалогу [9, Арк. 1 зв.]. Меноніти, які впродовж століть ригористично та наполегливо сповідували принципи ненасильництва, послідовно виступали за вирішення міжнародних суперечностей мирним шляхом або звернення до «обов'язкового мирового міжнародного суду» [9, Арк. 1 зв.]. Фактично, в даному пункті лідери менонітських громад на півстоліття випередили час, передбачивши виникнення міжнародної системи колективної безпеки.

Розробляючи нормативні положення власної політичної платформи, автори програми не могли обминути своєю увагою питання організації альтернативної військової служби, яка була одним з наріжних каменів суспільно-політичного життя їх громад. На думку менонітів, держава повинна була проявляти повагу до релігійних переконань осіб, які вважали військову службу гріховною та замінити її «посильною, серйозною та корисною фізичною працею» [9, Арк. 1зв.].

Особливості релігійного світосприйняття менонітів наклали специфічний відбиток на їх політичні уявлення щодо особливостей реалізації податкової політики держави. Так, представники політичної еліти колоній наполягали на доцільності звільнення від державного оподаткування предметів першої необхідності та запровадження податку на розкіш, що само по собі свідчило про ліберально-демократичний характер економічних вимог спільноти [9, Арк. 1 зв.].

Розуміючи соціально-економічну значущість аграрного питання для подальшого суспільного поступу російської держави, лідери менонітських громад в політичній програмі накреслили цілу систему землевпоряджувальних заходів: збільшення наділів селян (без зазначення джерел, за рахунок яких повинно було бути організоване дане наділення), переселення надлишкового малоземельного населення до окраїнних районів імперії, встановлення економічно обґрунтованих орендних цін на землю, перетворення селянських господарств на «взірцеві ферми селянського типу» [9, Арк. 1 зв.]. Фактично, в аграрній частині своєї політичної програми чільники менонітських громад досить точно та цілком вірно передбачили сутність та загальний магістральний напрямок столипінської аграрної реформи, яка була покликана створити соціальну опору російського самодержавства на селі.

В положеннях власної політичної програми, автори проекту обґрунтовано виклали своє неупереджене бачення шляхів та методів розв'язання робітничого питання, яке в період піднесення революційної боротьби перетворилося на одну з найактуальніших політичних та соціально-економічних проблем імперії. Так, наприклад, передбачалось створити належні економічні умови, які б гарантували робітникам постійну занятість, необхідний щоденний та недільний відпочинок, забезпечували їх «достатнім жалуванням або заробітною платнею, яка доставляє задовільні харчування, одяг та житло» [9, Арк. 1 зв.]. На державу, роботодавців та самих робітників меноніти поклали відповідальність за пенсійне забезпечення робітників у випадку досягнення ними відповідного віку або отримання виробничої травми. Одночасно мешканці колоній схвально поставились до ідеї створення профспілкових організацій, які були покликані в цивілізованій формі узгоджувати інтереси роботодавця та працівника. Знайшли відображення в

політичній платформі й питання свободи совісті, релігійної пропаганди, початкової та середньої освіти, тощо [9, Арк. 1-2].

Поява розлогої політичної платформи, в якій були змістовно артикульовані суспільно-політичні, господарсько-економічні та соціокультурні вимоги менонітської спільноти до поточних завдань внутрішньої та зовнішньої політики російського царату, стала наочним свідченням високого рівня політичної зрілості населення менонітських громад, яке не тільки усвідомлювало свої роль та місце в вітчизняному політичному процесі, але виявилось спроможним комплексно проаналізувати поточну політичну ситуацію й сформулювати власну помірковану політичну позицію щодо перспектив та шляхів її вирішення. Політичні свободи проголошені царським маніфестом від 17 жовтня 1905 року спричинили, в першу чергу, активне пожвавлення та розгортання культурно-просвітницького руху населення менонітських колоній. Не зупиняючись докладно на викладі його перебігу, варто відзначити, що в даний період відбувається масове відкриття різноманітних культурно-масових установ, часописів, просвітних товариств, бібліотек, спеціальних закладів середньої освіти, які стали наочним та практичним втіленням положень політичної платформи [17; 12; 13; 28, S.324-327].

Проте політична ситуація в державі, попри проголошення царського маніфесту, залишалась надзвичайно напруженою. В жовтні 1905 року відбулись масові виступи робітників в Катеринославі, які супроводжувались каральними акціями поліції, єврейськими погромами [21]. Загальна дестабілізація політичного життя змусила лідерів менонітських громад не тільки визначитися з власною політичною позицією, але й розпочати активний пошук політичних союзників, які мали реальні шанси для її втілення в межах російського парламентської системи. Вже в листопаді 1905 року відбулося формування перших регіональних осередків партії «Союзу 17

октябрю», до лав якої почали входити окремі представники й менонітської буржуазії: І. Езау, І. Тіссен, Г. Гезе, які взяли на себе функцію представництва інтересів всієї спільноти в даному осередку. Саме їм згодом буде належати ініціатива зі створення катеринославської філії «Німецької групи «Союзу 17 жовтня» [27, S. 1].

У грудні 1905 року в південноукраїнських містах, зокрема, в Катеринославі та Олександрівську, спалахнули збройні повстання, які, в свою чергу, активізували виступи селян в сільській місцевості. Зокрема, об'єктами нападів та чисельних експропріацій українських селян стали менонітські маєтки та економії. Під час нападів повсталими селянами активно вилучалися сільськогосподарський реманент, продукти харчування, зерно, тощо. Так, наприкінці грудня 1905 року селянами села Солоного було пограбовано та спалено економію Г. Бергмана [11, с. 238]. Місцева влада відповіла на ці самочинні дії чисельними каральними акціями та репресіями, не зупиняючись навіть перед використаннями військової сили. Наприклад, у відповідь на розгром маєтку Бергмана, частина с. Солоного була зруйнована на початку січня 1906 р. артилерією карателів, серед мирного населення були вбиті та поранені [11, с. 267].

В окремих повітах Катеринославської губернії, розмах революційних виступів селян досяг таких масштабів, що 29 листопада 1905 року змусив царський уряд терміново запроваджувати військовий стан. Вже 16 грудня 1905 року було оголошено про військовий стан на теренах Верхньодніпровського та Бахмутського повіту, де знаходились менонітські колонії Ново-Хортиця, Гнаденталь, Мілорадовка, Катеринівка, Кондратіївка, Николайполь, колонії Мемрику [11, 223]. Одночасно, положення царського наказу урядовому сенату від 29 листопада 1905 року поширювали дію військового стану на терени Хортицького поселенського комплексу менонітів - колонію Шенвізе, яка

розташовувалась поблизу центру робітничих виступів – м. Олександрівська [11, с. 223]. Після поразки грудневого повстання в південноукраїнських містах та початку виборчої кампанії до I Державної Думи революційна ситуація пішла на спад, розпочавши новий етап суспільно-політичного життя менонітських громад Півдня України.

Політичні події піднесення першої російської революції (січень-грудень 1905 року), не тільки змусили колоністів визначитись з політичними пріоритетами, але й зайняли промовисту провладну позицію, яка перетворила їх на поміркованих прихильників самодержавного устрою, визначивши подальший трагічний характер суспільно-політичного життя спільноти в роки Першої світової війни, революції 1917 року, Громадянської війни, Непу, колективізації та сталінських репресій. Дані проблеми визначають перспективу дослідження в цій царині.

Бібліографічні посилання:

1. Айсфельд А. Немецкое население в политической и общественной жизни Российской империи в период 1905-1917 гг./ А. Айсфельд // Вопросы германской истории. Немцы Украины и России в конфликтах и компромиссах XIX–XX вв. Материалы международной научной конференции, Днепропетровск, 24-27 сентября 2007 года. – Днепропетровск: Пороги, 2007. – С. 28-42.
2. Б-в Н., В. Р-В., К.К./Меннониты / Бь-В. Н., В. Р-В., К.К. // Энциклопедический словарь. Т. XIX - Спб.: Типо-Литография И. А. Ефрона, 1896. - С. 93-96.
3. Баах С. Влияние революции 1905-1907 гг. на общественно-политическую жизнь немецкого населения России / С. Баах/Ключевые проблемы истории российских немцев. Международная ассоциация исследователей истории и культуры российских немцев. Москва 18-21 ноября 2003г. – М.: ЗАО «МСНК-прес», 2004. – С. 58-66.
4. Безносков А. И., Толстых И. В. Депутаты-немцы в Государственных думах России (1906-1917) / А.И. Безносков, И.В. Толстых // Вопросы германской истории: в 2-х томах. – Днепропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1998. – Т. 1. – С. 43-46.
5. Безносков А. И., Безноскова О. В. Экскурсия по менонитскому Екатеринославу-Днепропетровску/ А. И. Безносков, О. В. Безноскова // Российские немцы. Die Russlanddeutschen. Научно-информационный бюллетень. Wissenschaftliches Informationsbulletin. – №3 (55). – 2008. – С. 8-12.

6. Белікова М. Борошномельна промисловість у менонітських колоніях півдня України (кінець XVIII – початок XX століття) / М. Белікова // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції 2-3 жовтня 2003 року, м. Запоріжжя. – Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, Сімферополь: Доля, 2003. – С. 81-84.
7. Берестень Ю. В. До питання про особливості суспільно-політичного життя населення німецьких колоній Півдня України на початку російської революції 1905-1907 років/ Ю. В. Берестень // Проблеми політичної історії України. – Вип. 4. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2009. – С. 71-77.
8. Бондарь С. Д. Секта меннонитов в России (в связи с историей немецкой колонизации Юга Украины). Очерк. – Пг, 1916. – 207 с.
9. Державний архів Одеської області. – ф. 89. – Спр. 3462. – Арк. 1-2.
10. Дизендорф В. Демографические процессы / В. Дизендорф // Немцы России. Энциклопедия. – М.: «ЭРН», 1998. – Т. 1. – С. 683.
11. Екатеринославщина в революции 1905-1907 гг. – Днепропетровск: Издательство «Промінь», 1975. – 371с.
12. Задерейчук И.А. Специализированные начальные учебные заведения в немецких поселениях Таврической губернии в конце XIX – начале XX вв. / // II Таврические научные чтения, посвященные 80-летию Центрального музея Тавриды, г. Симферополь, 25 мая 2001 г. – Симферополь, 2002. – С. 97-99.
13. Задерейчук И.А. Распространение образования среди женской части меннонитского вероисповедания // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 43. – С. 169-173.
14. Замуруйцев О.В. Німецьке землеводіння в Таврійській губернії в сер. XIX – на поч. XX ст./О.В. Замуруйцев // Південна Україна XVIII – XIX ст. – Запоріжжя, 2001. – Вип. 6. – С. 223-228.
15. Замуруйцев О.В. Поширення німецького землеводіння на території Катеринославської губернії в сер. XIX – на поч. XX ст./О.В. Замуруйцев // Культура народов Причерноморья. – Симферополь. – 2004. – №50. – С. 71-74.
16. Історія міст та сіл Української РСР. Запорізька область. – К., 1970р. – 765 с.
17. Логинова Е. Е. Немецкоязычная пресса Юга Украины конца XIX-начала XX веков: историографический аспект / Е. Е. Логинова // Грані. – 2002. – № 6 (26). – С. 30-33.
18. Логинова Е. Е., Берестень Ю. В. Формирование национального сознания немецких колонистов и меннонитов Юга Украины (конец XIX- начало XX вв.) / Е. Е. Логинова, Ю. В. Берестень // Грані. – 2003. – № 4 (30). – С. 90-93.
19. Статистика землевладения. 1905г. Выпуск XIV. Екатеринославская губерния. – Спб. 1906. – 270 с.
20. Савченко В. Жертвопринесення революції. Маргінальні терористи «південного анархізму». «П'ятирічка терору» (1905-1909) в Україні/ В. Савченко//І. – 2002. – №25. – С. 119-136.
21. Світленко С.І. Катеринослав у демократичній революції 1905-1907рр. / С. І. Світленко // Придніпров'я. Історико-краєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 4. – С. 26-46.
22. Турченко Ф.Г. Суспільно-політичні рухи в південноукраїнському регіоні на початку XX століття / Ф.Г.Турченко// Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXII. – С. 32-38.
23. Турченко Ф.Г. Південь України напередодні Першої світової війни / Ф.Г. Турченко// Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – Випуск XVII. – с. 7-47.
24. Чабан М. Іван Езау – німецький голова Катеринослава / М. Чабан // Експедиція XXI. – №9 (87), – 2009. – С. 5-6.
25. Штах Я. Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов. - М., 1916. – 266 с.
26. Botschafter. – 1906. – № 33 від 24 (6 травня).
27. Botschafter. – 1907. – №5 від 24 (6 січня).
28. Brandes D. Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in NeuRußland und Bessarabien 1751 - 1914. - München, 1992. - Bd. 2. - 488 S.
29. Goerz H. Die Molotschnaer Ansiedlungen. Entstehung, Entwicklung und Untergang. - Steinbach, Man.: Echo-Verlag, 1951. - 210 S.
30. Friedenstimme. – 1906. – №20.
31. Kroeker N. J. Erste Mennonitendurfer Russland 1789-1943. Chortitza-Rosental. Vancouver: Selbstverlag, 1981. - 292 S.
32. Reger A., Plett Q.C. Diese Steine. Die Russlandmennoniten. – Steinbach, Manitoba: Crossway Publication Inc., – 2001. – 702 S.
33. Rempel D. G. The Mennonite commonwealth in Russia: A sketch of its founding and endurance, 1789-1919. // Mennonite Quarterly Review. – 1974. - January. - Volume XLVIII. - №1. - P. 5-54.

